

7). Medihlerinde Doğu Arap dünyasında kullanılan dikkat çekici ifadeler yer alır.

Meriye'nin önde gelen gazel şairlerinden olan İbnü'l-Haddâd bir kısım şairler gibi erkekler üzerine gazel (gazelü'l-müzekker) yazmamıştır. Gazellerinin tamamı kadınlara yöneliktir (gazelü'l-müennes). Gazelleri daha çok, büyük bir tutkuyla sevdiği ve zerafetinden dolayı şiirlerinde Nüveyre adıyla andığı, asıl ismi Cemîle olan bir rahibe ile ilgilidir. Şair gençliğinde çıktığı bir hac yolculuğu sırasında Nil'in doğu yakasında Asyût yakınındaki Rife Manastırında yaşayan bu rahibeyi görünce ona âşık olmuş, hacı unutarak uzun bir süre manastır civarında kalmış, onu görmek için hemen her gün kiliseye devam etmiştir. Duygularının karşılıksız kalması üzerine Meriye'ye dönen şairin daha sonra kaleme aldığı şiirlerinin çoğunun ilham kaynağı Nüveyre olmuştur. Lübeynâ, Lûbnâ, Süleymâ ve Mehded gibi isimlerle de hep Nüveyre'yi kastetmiştir. Şiirlerinde Nüveyre'ye olan sevgisinden dolayı İsâ-Mesîh, İncil, teslîs, ruhbanlık, hac, kilise, pas-kalya gibi hristiyan kültürüne ait isim ve kavramlara sıkça rastlanır.

İbnü'l-Haddâd'ın bilinen tek mersiyesi Mu'tasım b. Ma'n'ın annesi için yazılmıştır. Bu şiirde şair ölüm gerçeği karşısında insanın âcizliğini hikmet ve öğütlerle dile getirmektedir (a.g.e., s. 279-284, kaside nr. 59). Mu'tasım b. Ma'n b. Sumâdîh ve şair Sümeysir'le ilgili iki hicviyesi bulunan İbnü'l-Haddâd'ın (a.g.e., s. 184, 243, kaside nr. 12, 45) bu türde başarılı olmadığı görülmektedir. Hamâse konusundaki şiirlerinde de bazı zorlamalar görülür. Tasvir konusunda büyük bir yeteneğe sahip olan şair özellikle ok, yay, mızrak, donanma gibi savaş araçları yanında dostluk, şarap ve ziyafet gibi konuları başarıyla tasvir etmiştir. Tasvirlerini teşbih, istiare, mecâz-ı mürsel, cinas, iktibas, tıbâk, mukabele ve gulûv gibi edebî sanatlarla süsleyen şair bu konuda Endülüslü tasvir şairi İbn Hafâce'den etkilenmiştir. Kasidelerinin bazı beyitleri hikemiyata dairdir.

İbnü'l-Haddâd'ın büyük bir divanı olduğu kaydediliyorsa da (Safedî, II, 86; Kütübî, III, 283) bu eser günümüze intikal etmemiştir. Şiirleri Menâl Müneyzil tarafından İbnü's-Sayrafi'nin *el-Ef'âliyyât*'ı, İbn Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebşâr*'ı, İbn Bessâm'ın *ez-Zahîre*'si, İmâdüddin el-İsfahânî'nin *Harîdetü'l-kaşr*'ı başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan derlenip tahkik edilerek *Şi'ru Ebî 'Abdil-*

lâh b. el-Haddâd el-Endelüsî adıyla neşredilmiştir (Beyrut 1405/1985). Eserde toplam 624 beyti ihtiva eden yetmiş bir kaside ve kıta yer alır. Abdülazîz es-Sâverî el-Mühendisin, Menâl Müneyzil'in derlemesinde bulunmayan İbnü'l-Haddâd'ın bazı şiirlerini derleyerek yayımlamıştır (bk. bibl.). Daha sonra Yûsuf Ali Tavîl, şairin Menâl Müneyzil derlemesinde yer alan şiirlerini daha geniş bir incelemeyle ele alıp tahkik ederek *Divânü İbni'l-Haddâd* adıyla yeniden yayımlamıştır (Beyrut 1410/1990).

Kaynaklarda adı geçen şu eserler de İbnü'l-Haddâd'a nisbet edilmektedir: *el-Müstenbat* (fi 'ilmi'l-e'ârîzi'l-mühmele 'inde'l-'Arab mimma takta'zih'd-devâ'iri'l-erba' mine'd-devâ'iri'l-hams elleti tenfekkû minhâ eş'ârü'l-'Arab), *Qaydû'l-evâbid ve saydû's-şevârid fi irâdi's-şevâz ve'r-red 'ale's-şezzâz, el-İmti'âz li'l-Halîl* (Halîl b. Ahmed'in aruza dair görüşleriyle mûsiki makamlarının mezedildiği eserde aynı zamanda Halîl'in aruz sistemini eleştiren Saîd b. Fethûn es-Sarakustî'ye de cevap verilmiştir).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Haddâd el-Vâdiâşî, *Şi'r* (der. ve nşr. Menâl Müneyzil), Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, s. 5-29; a.mlf., *Divân* (nşr. Yûsuf Ali Tavîl), Beyrut 1410/1990, neşredenin girişi, s. 7-98; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Maṭmaḥu'l-enfûs ve mesraḥu't-te'ennûs fi mûlehi ehli'l-Endelûs* (nşr. M. Ali Şevâbîke), Beyrut 1403/1983, s. 336-341; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîre*, II, 691-729; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, Madrid 1886, s. 398-399; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 175; İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile li-Kitâbeyi'l-Meşûl ve's-Şilâ* (nşr. Muhammed b. Şerîfe), Beyrut 1973, VI, 10; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 266; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XVIII, 601-602; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, Kahire 1924, I, 384-386; Safedî, *el-Vâfi*, II, 86-87; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 283; İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâṭa*, II, 333-337; Makkarî, *Nefḥu't-tîb*, IV, 115; A. G. Palencia, *Historia de la literatura Arabigoespanola*, Madrid 1945, s. 90; E. G. Gómez, *Poemas Arabigoandaluces*, Madrid 1945, s. 35; A. R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry*, Baltimore 1946, s. 194-195; Henri Pérès, *La poésie andalouse en arabe classique au XIe siècle*, Paris 1953, s. 279-282; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîḥu medineti'l-Meriyeyti'l-İslâmiyye*, Beyrut 1969, s. 147; Muhammed Ahmed Ebü'l-Fazl, *Târîḥu'l-medineti'l-Meriyey fi'l-'aşri'l-İslâmî*, İskenderiye 1981, s. 237; Ömer Ferruh, *Târîḥu'l-edeb*, IV, 665; Amelina Ramón Guerrero, "Poesia amorosa de Ibn al-Haddâd", *Miscelánea de Estudios Arabes y Herráicos*, XXVII-XXVIII-1, Granadi 1978-79, s. 197-204; Abdülazîz es-Sâverî, "Fâ'itü şî'ri İbni'l-Haddâd el-Endelüsî", *Mecelletü dirâsât Endelüsiyye*, sy. 5, Tunus 1411/1990-91, s. 58-70; H. Mones, "İbn al-Haddâd", *El²* (Ing.), III, 775-776; "İbn Haddâd", *DMBİ*, III, 339-340.

RAHMÎ ER

İBNÜ'L-HÂDİBE

(ابن الحاضبة)

Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed
b. Abdilbâki ed-Dekkâk el-Bağdâdî
(ö. 489/1096)

Hadis âlimi.

430'lu (1038) yıllarda Bağdat'ta doğdu. Bağdatlı İsmâil Paşa onu Mâristânî nisbesiyle de zikretmektedir (*Hediyyetü'l-'ârifîn*, II, 77). Kızı Kerîme bint Ebû Bekir de muhaddisti. İlk hadis dersini 446'da (1054) Ebû Tâlib Ömer b. Muhammed b. Delv'den aldı. Tahsil için gittiği Bağdat, Kudüs ve Mekke başta Hatîb el-Bağdâdî ile Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed İbnü'n-Nakkûr olmak üzere Ebû Ca'fer Muhammed b. Müslime, Ebû Zekerîyyâ Abdurrahîm b. Ahmed el-Buhârî gibi âlimlerden ders aldı. Kur'an, hadis, fıkıh, siyer ve edebiyat tahsil etti; özellikle hadisle meşgul oldu. İmam ve hâfız diye anılmakla beraber orta derecede bir muhaddis olduğu, hadis öğrenme ve öğretme de ha çok yazıya güvendiği belirtilmektedir. İbn Nâsır es-Selâmî onun zabt bakımından kuvvetli olmadığını, hadis rivayetinde gereken ciddiyeti göstermediğini ileri sürmekte, İbn Hacer ise İbnü'l-Hâdibe gibi bir hadis hâfızı hakkındaki böyle bir iddiayı Zehebî'nin nakletmesini doğru bulmamaktadır (*Lisânü'l-Mizân*, V, 57). Genç sayılabilecek yaşta ölmesi sebebiyle fazla hadis rivayet edemediği, kendisinden Ebû Ali es-Sadeffî, İbnü'l-Kayserânî ve İbnü'l-Battî diye anılan Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdülbâki gibi âlimlerin faydalandığı bilinmekte, kaynaklarda *el-Emâlî* adlı bir eseriyle bazı hadis cüzlerinden bahsedilmektedir. Hadis metinlerini hatasız okuyan, mütevazî, takvâ sahibi ve yardım sever bir kimse olarak tanınan İbnü'l-Hâdibe 2 Rebûlevvel 489'da (29 Şubat 1096) Bağdat'ta vefat etti. 466'da (1074) Bağdat'ta meydana gelen sel baskınında onun evinin yıkıldığı, eşyalarının ve kitaplarının kaybolduğu, ailesini geçindirebilmek için kitap istinsah etmek zorunda kaldığı ve o yıl *Şahîh-i Müslim*'i yedi defa yazdığı zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Silefi, *Mu'cemü's-sefer* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1414/1993, s. 289, 345; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 101; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, XVII, 226-230; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 260-261; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadis*, II, 415-417; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (nşr. M. Mevlûd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 79-80; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1224-1227; a.mlf., *A'lâ-*

mû'n-nûbelâ, XIX, 109-114; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 465; a.mlf., *el-Muğnî*, II, 548; Safedî, *el-Vâfi*, II, 89-90; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 57; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 448-449; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 77; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstefta*, s. 160.

NURİ TOPALOĞLU

İBNÜ'L-HADRAMÎ

(ابن الحضرمي)

Abdullah b. Amr (Âmir)
b. el-Hadramî
(ö. 38/658)

Hiz. Osman'ın Mekke valisi,
Muâviye taraftarı.

623 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Dedesi Abdullah (Mâlik) b. Abbâd el-Hadramî, Mekke'ye gelerek Benî Ümeyye'nin hizmetinde halîf olarak çalışmıştı. Babası Amr b. Hadramî'nin Nahle'de müslümanlar tarafından öldürülmesi (624) Bedir Gazvesi'ne yol açan sebeplerden biridir. Amcası Alâ b. Hadramî, Hiz. Peygamber ve ilk iki halife dönemlerinde Bahreyn valiliği yapmıştı.

İbnü'l-Hadramî, ailesinin Benî Ümeyye taraftarı olması sebebiyle Hiz. Osman döneminde Mekke'ye vali olarak tayin edildi. Hiz. Osman onun valiliği sırasında öldürüldü. Hiz. Âişe halifenin kanını talep iddiasıyla ortaya atılınca İbnü'l-Hadramî ona katılan ilk kişi oldu. Kendisini Benî Ümeyye mensupları ve Hiz. Ali tarafından azledilen diğer valiler takip etti. İbnü'l-Hadramî, Sıffin Savaşı'nda ve Hakem Vak'ası sırasında Muâviye'nin yanında yer aldı.

Amr b. Âs'ın Mısır'ı ele geçirmesinden sonra Küfe'den daha çok taraftar toplayabileceği düşüncesiyle Irak'a yönelmeyi planlayan Muâviye, Amr b. Âs ile istişare-den sonra Emevî propagandası yapmak üzere İbnü'l-Hadramî'yi Basra'ya göndermeye karar verdi. İbnü'l-Hadramî'nin görevi halka Emevîler'in yeni başarılarını anlatmak, Cemel Vak'ası'nın acı sonuçlarını hatırlatmak ve Hiz. Osman'ın intikamının alınması için onları kıskırtmaktı. İbnü'l-Hadramî'ye Ali taraftarı olarak tanınan Rebîalılar'a (Abdülkays) güvenmemesini, Ezd kabilesinin dostluğunu kazanmasını, Temîm kabilesini Hiz. Ali'ye karşı isyana sevkedecek girişimlerde bulunmasını söyleyen Muâviye'nin asıl amacı Hiz. Ali'nin Basra'daki hâkimiyetini zayıflatmaktı.

İbnü'l-Hadramî, Basra'ya gitmek üzere yola çıktığı sırada Basra Valisi Abdullah b. Abbas, Hiz. Ali ile görüşmek için Küfe'ye

gitmiş ve giderken yerine Ziyâd b. Ebîh'ı vekil bırakmıştı. İbnü'l-Hadramî Basra'ya ulaşınca Temîm'in yurdunda konakladı. Osman taraftarları ve diğer bazı kimseler onun yanına geldiler. İbnü'l-Hadramî, Hiz. Osman'ın Hiz. Ali tarafından öldürüldüğünü ve mazlum olduğunu ileri sürerek halkı intikam almaya çağırdı. Abdullah b. Abbas'ın emniyet görevlisi Dahhâk b. Kays ona şiddetle karşı çıktı. Bu arada İbnü'l-Hadramî'yi destekleyenler de oldu. İbnü'l-Hadramî'nin faaliyetlerinin tehlikeli boyuta ulaşabileceğini sezen vali vekili Ziyâd, önce Temîm'in reisi Bekir b. Vâil'e kendisini korumaları için teklifte bulundu; ancak bu kabilenin ileri gelenleri arasında valiyi himaye hususunda birlik sağlanamadı. Bunun üzerine Ziyâd, Ezd'den yardım istedi. Talebi olumlu karşılanan Ziyâd durumu bir mektupla Hiz. Ali'ye bildirdi. Hiz. Ali de Temîm kabilesinin İbnü'l-Hadramî ile irtibatını koparmak için A'yen b. Dubey'a el-Mücâşî'yi görevlendirdi. A'yen Basra'ya giderek İbnü'l-Hadramî ile yanındakileri Hiz. Ali'ye biata davet etti; fakat onların sert tepkisiyle karşılaşmış ve hakarete mâruz kaldı. Bunun üzerine oradan ayrılan A'yen bir rivayete göre Hâricîler, diğer bir rivayete göre ise İbnü'l-Hadramî'nin casusları tarafından bir suikast sonucu öldürüldü. Ziyâd, A'yen'in öldürüldüğünü Hiz. Ali'ye bildirdi. Hiz. Ali bu defa sadık adamlarından Temîmli, Sa'doğulları'na mensup sahâbî Cârîye b. Kudâme'yi elli (diğer rivayetlerde 500, 1000, 1500) kişilik bir kuvvetle Basra'ya gönderdi. Cârîye önce Ezd'in yanına giderek onları Ziyâd'ı desteklemelerinden dolayı övdü, daha sonra Temîm'e gidip Hiz. Ali'nin kendilerine gönderdiği mektubu okudu. Bunun üzerine Temîm'in büyük bir kısmı Cârîye'ye katıldı. Ezd kabilesi ve Temîm'den kendisine katılanlarla birlikte İbnü'l-Hadramî'nin üzerine yürüyen Cârîye meydana gelen çarpışmada İbnü'l-Hadramî'yi yenilgiye uğrattı. İbnü'l-Hadramî, Temîm'den Sünbîl es-Sa'dî'nin eski İran döneminden kalmış köşküne sığınmak zorunda kaldı. Cârîye, etrafında bir hendek bulunan köşkü içindekilerle birlikte ateşe verdi. İbnü'l-Hadramî ve beraberinde bulunan yetmiş (bir rivayete göre kırk) kişi yanarak öldü (38/658). İbnü'l-Hadramî'nin bu şekilde öldürülmesi Fâris ve Kirman halkı üzerinde olumsuz etki bıraktı. Bu iki bölge halkı devlete vergi vermekten vazgeçtiler. Cârîye b. Kudâme'nin tavsiyesiyle Hiz. Ali tarafından Fâris ve Kirman'a vali tayin edilen Ziyâd ahalinin vergi vermesini ve hâlifeye itaat etmesini sağladı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 602, 605; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 56; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 290; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), IV, 448-450; VI, 110-113, 137-138; İbn Düreyd, *el-İstikâk*, s. 253; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 221; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, II, 350; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 348; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerḥu Nehci'l-belâğa* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1959, IV, 34-53; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 351; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 47, 191; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), II, 24; İrfan Aycan, *Saltanatı Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara 1990, s. 165-166; Ch. Pellat, "İbn al-Hadramî", *E²* (İng.), III, 782.

İBRAHİM SARIÇAM

İBNÜ'L-HÂİK el-HEMDÂNÎ

(bk. HEMDÂNÎ).

İBNÜ'L-HÂİM

(ابن الهائم)

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed
b. Muhammed b. İmâd el-Karâfî el-Mısırî
(ö. 815/1412)

Matematikçi ve fakih.

753 (1352) veya 756 (1355) yılında Kahire'de doğdu ve orada öğrenim gördü. Zeynüddin el-İrâkî, Sirâcüddin Ömer b. Raslân el-Bulkînî, Cemâleddin el-Emyûfî ve Takyyüddin İbn Hâtîm gibi âlimlerden ders aldı. Özellikle *Ma'ûne* ve *Şubbâk* adlı eserlerinde sık sık göndermelerde bulunduğu Nûreddin el-Cilâvî'den matematik okudu. Eğitimi tamamlandıktan bir süre sonra Kudüs'e gitti ve ölümüne yakın yıllara kadar Sâlihîyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Vefatında Me'menullah Mezarlığı'na defnedildi. Çevresinde samimi dindarlığı ve çalışkanlığıyla tanınıyordu. İbn Hacer el-Askalânî başta olmak üzere birçok öğrenci yetiştirmiştir.

İbnü'l-Hâim, Doğu ve Batı İslâm dünyasında gelişen matematiklerin bir arada işlendiği Mısır geleneğinin temsilcisidir; dolayısıyla eserleri Batı İslâm matematiğinin önemli temsilcisi İbnü'l-Bennâ el-Merrâküşî ve Doğu matematiği üzerine kurulmuştur. Bir Şâfiî fakihi olarak da bu mezhebin yayıldığı Mısır ve Şam çevrelerinde hesabı yaygınlaştırıp yerleştirmiş, ancak işlediği hesap ilmi fıkıh çerçevesinde kurulmuştur. Öte yandan hesâb-ı hevâî ve hesâb-ı Hindî'yi aynı anda ve aynı başarıyla kullanmış, eserlerinde muhtevayı genişletmek yerine ayrıntılarla derinleştirmeyi tercih etmiştir. Aynı zamanda İslâm amelî hesap külliyyatının oluşmasına